

УДК 821.161.2–1 Українка 09

І. Щукіна

**ЛЕСЯ УКРАЇНКА.
„У ПУТЬ! (НА МОТИВ ШУМАНА)” –
ТВІР ВІДОМИЙ І НЕЗНАНИЙ**

Розглядаються передумови написання поезії, аналізується відповідність її тексту музиці „Wanderlied” Роберта Шумана, пропонується музична версія твору „У путь!” (музика Р. Шумана, слова Лесі Українки).

Ключові слова: Р. Шуман, „Wanderlied”, музична версія.

Історія людства зберігає багато імен митців, що глибиною та масштабністю думки, мудрістю серця здобули немеркнучу славу. Загадковий і втаємничений процес їх творчості завжди викликав зацікавлення дослідників. Хоча вірш Лесі Українки „У путь!” не називають серед її шедеврів, він став предметом вивчення насамперед тому, що відкрив шлях до пізнання особливої грані творчого процесу письменниці, пов’язаної з музикою.

Твір має підзаголовок „На мотив Шумана” та примітку: „Wanderlied. Schumann. Pianoforte – Album”, їх зазначила рука авторки в чистовому автографі першої збірки „На крилах пісень” [1, 61]. Проте ці зауваги ми не знайдемо в кожному з видань її творів. Приміром, повна назва твору з підзаголовком та приміткою є в збірці „На крилах пісень” 1893 р., проте відсутня у збірникові поезій 1904 р., а також у виданнях Книгоспівки (1923–1925 і 1927–1930 рр.) та тритомнику Держлітвидаву (1937–1939). А в зібранні творів Лесі Українки у п’яти томах (1951–1956) повна назва з приміткою з’являється знову, у десяти томному виданні (1963–1965) є підзаголовок, проте подаються лише перші два слова примітки, з невідомих міркувань в останньому зібранні творів письменниці у дванадцяти томах (1975–1979) авторські зауваги зникають.

Безсумнівно, що посилання на музичний твір для автора було дуже важливим. За характером почерку і кольором чорнила видно, що примітка „Wanderlied...” була зроблена пізніше: імпульс

від музичного враження не тільки не розчинився в творчому процесі, а й не зник з часом. Тому вказівка на джерело творчого натхнення була винесена до друку.

Свідчення про те, що Леся Українка особливо цікавилась творчістю Роберта Шумана, грала його твори в різні періоди життя, знаходимо у спогадах сучасників: Н. Гамбарашвілі [11, 166], І. Косач-Борисової [4, 3], А. Шимановського [3, 11] та ін., а також в її листах та творах. Naturі поетеси була близькою глибоко лірична і полум'яна, емоційно відкрита і тонка музика композитора.

З огляду на це наведемо кілька прикладів, передусім біографічних. Запрошуючи О. Кобилянську на гостину до Зеленого Гаю, Леся Українка писала: „[...] будемо читати, розмовляти, я буду Вам грати Шумана і Шопена, яких Ви, здається, дуже любите...” [15, 133].

У книзі Г. Кисельова наводиться дуже цікавий факт, очевидно, із бесіди автора з К. Квіткою, пов'язаний з першою зустрічю поетеси зі своїм майбутнім чоловіком: «За згадкою Квітки, Лариса Петрівна заграла тоді „Wagum?“ Шумана» [3, 33].

Музика Р. Шумана „звучить” і в творах письменниці. Один з найкращих романсів композитора на слова Г. Гейне „Ich grolle nicht” (із циклу „Любов поета”) виконує роль лейтмотиву в нарисі Лесі Українки „Голосні струни”. Його музичний образ стає провідним засобом у розкритті психології героїні. Це свідчить про здатність поетеси відчувати неосяжність музичного світу Р. Шумана і вміння за його допомогою створювати художні твори особливого наповнення: свою роль відіграли високі вібрації від переживання автором надзвичайно яскравого музичного враження.

Доречно буде тут навести слова відомого диригента Шарля Мюнша: „Музика – це мистецтво, що висловлює невимовне. Вона далеко виходить за рамки того, що доступне словам і осягається розумом. Її сфера – це невіддільна контролю і відчуттям сфера підсвідомого” [8, 18].

Говорячи про співзвучність музики Р. Шумана світовідчуттю Лесі Українки, важко не помітити очевидні паралелі й у життєписах митців.

Цікавлячись особистістю Шумана та його творчістю, Леся Українка могла ознайомитись і з біографією музиканта¹, і з його літературною й епістолярною спадщиною, і з рецензіями на концерти, де звучала його музика. Роберт Шуман, постать широко відома в музичному світі, 1844 р. супроводжував дружину, талановиту піаністку Клару Вік у концертному турне до Петербурга й Москви, що, без сумніву, привернуло особливу увагу музичних критиків і сприяло популяризації його творчості в Російській імперії. Спроба композитора через кілька років покінчити життя самогубством і швидка його смерть (у 1856 р.) підіграли інтерес шанувальників. Його твори широко видавалися, звучали в концертних залах та приватних салонах; 1875 р. побачила світ збірка статей Шумана „Про музику і музикантів”², що набула значної популярності; 1885–1886 року було надруковано перше видання його листів³.

Музикант прожив лише 46 років. Блискучий піаніст, він, прагнучи досягти неперевершених висот віртуозного володіння фортепіано, вдався до ризикованого експерименту: намагаючись прискорити процес повної незалежності пальців один від одного, „він підвішував третій палець петлею і грав тільки іншими чотирма”, але сумний результат цих вправ „мав для мистецтва ту добру сторону, що з того часу Шуман присвятив себе виключно композиції” [10, 1461].

¹ Амброз. Жизнь и произведения Роберта Шумана // Искусство. – СПб., 1860; Reiszmann A. Robert Schumann, sein Leben und seine Werke. – Bonn, 1879; Wasielewski W. Robert Schumann. – Bonn, 1880; Spitta P. Ein Lebensbild Robert Schumann's. – Leipzig, 1882; Трифонов П. Роберт Шуман. – СПб., 1885; Волховская А. Роберт и Клара Шуман. – СПб., 1899.

² Gesammelte Schriften über Musik und Musiker. – Leipzig, 1875.

³ Jugendbriefe, ed. by Clara Schumann. – Leipzig, 1885. Briefe. Neue Folge, ed. by Gustav F. Jansen. – L., 1886.

Не здійснилася також мрія Лесі Українки стати піаністкою: «Мені часом здається, що з мене вийшов би далеко кращий музикант, ніж поет, та тільки біда, що „натура утяла мені кепський жарт”» [14, 65]. Стала на перешкоді операція на ураженій туберкульозом руці.

Тяжко переживаючи розлуку з фортепіано, Р. Шуман писав вірші. У 24-літньому віці разом з друзями і вчителем Ф. Віком він заснував у Лейпцигу „Новий музичний журнал” і протягом 10 років був його головним редактором і автором (написав близько 200 статей). На сторінках журналу молодь порушила актуальні питання боротьби проти задушливої атмосфери міщанства, консерватизму та схематизму освіти й музичного мистецтва, його поверховості й пустої віртуозності. Публіцистика Шумана, як і його музика, була бурхливою, сміливою, схвильованою...

Потяг до музичної діяльності Леся Українка також реалізовувала в художніх текстах, а вісімнадцятилітньою включилась до діяльності літературного гуртка „Плеяда”. „У кожному епоху діє свій союз споріднених душ. Зімкніть щільніше ряди, ви, що належите до нього, щоб правда мистецтва сяяла ще яскравіше, втішаючи світ і даруючи йому щастя”, – писав Р. Шуман у своїй останній статті, що мала символічну назву „Нові путі” [17, 83].

У творчому зеніті Р. Шуман і Леся Українка шукали самовираження в жанрах, пов’язаних з драматургією, не стояли осторонь проблем сучасного їм театру. Не заглиблюючись у тему, скажемо лише, що прагнучи уникнути недосконалостей опери, Шуман звернувся до жанру ораторії; і Лесю Українку непокоїла „вічна трагедія авторів”, що пишуть для театру: перетворення їх задуму, мрії – “в бутафорію” [16, 399], а в її доробку знаходимо чимало так званих драм до читання.

Наполегливість, із якою Р. Шуман ішов до свого покликання, вражала: „Все моє життя було двадцятилітньою боротьбою між поезією і прозою, [...] між музикою і юриспруденцією”, – писав композитор [18, 114]¹.

¹ Батьки Р. Шумана дотримувалися традиційних на той час переконань щодо неprestижності професії музиканта і добилися того, щоб син одержав юридичну освіту.

Навіть якщо, можна думати, життєвий приклад Шумана і додавав Лесі Українці сили для протистояння, корені її любові до музики композитора – у спорідненості душ, психотипів, яку поетеса, митець надзвичайно тонкої організації, безперечно, відчувала. У дослідженні С. Михиди про особливості психології Лесі Українки читаємо: „Мемуари дають підстави говорити про наявність у психоструктурі письменниці рис, як мінімум двох типів: холеричного і меланхолічного, які, у свою чергу, належать до полярних екстравертного та інтровертного. Ситуація для психології нестандартна” [5, 108]. Стаття Б. Штейнпресса про Р. Шумана завершується словами, що дають аналогічну характеристику: «[...] скінчилося тривожне життя музиканта з „подвійною натурою” – поривчастого Флорестана і меланхолійного Евзебіуса» [17, 87].

Мабуть, не випадково, і Леся Українка, і Р. Шуман дуже любили поезію Г. Гейне. У період роботи над перекладами з „Книги пісень” (1888–1890) поетеса знайомилася, власне, вивчала твори різних композиторів, які звертались до творчості Г. Гейне. Серед її автографів, що зберігаються в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, є список музичних творів на слова поета, складений німецькою мовою, в якому вказано романси й пісні Ф. Шуберта, Ф. Мендельсона, П. Чайковського, В. Гартвельда, але найширше представлено саме композиції Р. Шумана: 31 із 40 [2]. Цілком логічно припустити, що в пошуках музичних інтерпретацій поезій Г. Гейне до рук Лесі Українки потрапили ноти твору Р. Шумана „Wanderlied”, на мотив якого вона й написала поезію „У путь!”.

Дата створення поезії в автографі не зазначена. Існує думка, що твір був написаний безпосередньо перед поїздкою до Відня на операцію, як думали тоді Косачі, у січні 1891-го, точніше, до 19 січня, коли Леся Українка разом із мамою вирушила в путь [7, 65–66]. Проте поезія могла народитися і раніше, бо починаючи з весни 1890 р. в листах поетеси звучить тема невідворотності операції, і виникненню відчуття рубікону могло послужити, скажімо, конкретне визначення дати поїздки й місця лікування, або повідомлення з клініки, чи подача документів на оформлення візи і т. ін.

Л. Мірошниченко переконливо пропонує іншу орієнтовну дату написання вірша: до 1889 р. включно [6, 187–188]. Але в цьому випадку нам не вдається пов'язати його створення з подіями, що відбувалися в той час у житті поетеси. Можливо, все складніше...

Яке ж музичне враження збудило творчий акт? Леся Українка вказує у примітці: „Wanderlied. Schumann. Pianoforte – Album” („Пісня мандрівника. Шуман. **Фортепіанний альбом**”. – *І. Щ.*). Любов Лесі Українки до фортепіанної музики, глибина самоспостережень письменниці стверджують вагомість такого посилання; у роботах Г. Л. Кисельова [3, 3] і Л. В. Яросевич [20, 65], дослідників, які ґрунтовно вивчали тему „Леся Українка і музика”, знаходимо твердження, що поезія „У путь!” нав'язана враженнями від фортепіанної п'єси Шумана.

У доробку Р. Шумана [12, 854–863] лише один твір має назву „Wanderlied”, він входить до **циклу пісень для голосу в супроводі фортепіано** „Дванадцять віршів Юстинуса Кернера”, оп. 35, № 3 [12, 859].

Як пояснити посилання поетеси? Можна припустити, що вона знайомилася з п'єсою Шумана, перекладеною для фортепіано іншим автором. Але такої віднайти не вдалося. У пошуках відповідності тексту поезії Лесі Українки музиці пісні Шумана це припущення фактично зникло. Її текст можна вписати в куплетну форму пісні (мова про це йтиме пізніше). До того ж, важко уявити, щоб фортепіанна версія вокального твору абсолютно точно повторювала його куплетну форму: коли зникає носій інформації – текст, зникає й потреба наслідувати його структуру, з'являється можливість пофантазувати „на тему”.

Є й інша версія пояснення вказівки Лесі Українки на фортепіанний твір. У листі до матері від 6 липня 1889 р. вона писала: «Дякую тобі за ноги. Сьогодні з їх грала. Грала „Matrosenlied”, але не дуже добре, бо фортепіано поганеньке і я до нього не звикла» [14, 32]. Згаданий твір – „Пісня матросів” – п'єса (№ 37) зі збірника творів Р. Шумана **для фортепіано** у дві руки „Album für die Jugend” („Альбому для молоді”), оп. 68. Усього до альбому входить 43 п'єси, з них 15 названі автором саме „піснями”, що могло сприяти психологічному поєднанню пісень на тексти Ю. Кернера і цих пісень з фортепіанного альбому.

Крім того, в цей період поетеса познайомилася з численними музичними творами на тексти Г. Гейне (як вище згадувалося) і, можливо, через це вона припустилася помилки.

Отже, маємо ноти **вокального** твору Р. Шумана, назва якого вказана Лесею Українкою в посиланні.

Чи стала поезія „У путь!” лише зафіксованим враженням від музичного твору? Чи це була спроба написати власний текст на музику композитора? Чи прагнення перевтілитися в митця, який створив поетичну основу і до неї музику „на мотив Шумана”¹?

До практики написання тексту до вже створеної композитором музики письменниця зверталася лише раз (1887 р.). К. Квітка згадував: «Леся часто з досадою, хоча і скритою в гумористичному тоні, згадувала, як вона в ранній молодості мусила написати по вказівках Лисенка текст до „Жалібного маршу”, якого музика була написана раніше. Вказівки були настільки детальні, що, наприклад, до такої ноти треба було приточити склад з голосною „о”, а на другий – з іншою суголосною і т. д. Казала, що вірш вийшов дуже поганий, [...] що то тільки дуже молодою і з незвичайної поваги до Лисенка вона згодилась на сю роботу. Казала, що взагалі *vers d’occasion* не вміє писати» [11, 242].

У роботі з твором Р. Шумана вона мала безумовну творчу свободу, та й досвід роботи над хором М. Лисенка став їй у пригоді.

Звернімося безпосередньо до „Wanderlied” Р. Шумана, ор. 35, № 3. Ця пісня не входить до числа популярних творів композитора, а нотне видання, яке ми аналізуємо, належить до рідкісних. Нотами саме цього тиражу могла послуговуватися і Леся Українка. Твір був підписаний до друку 6 червня 1887 р. й опублікований у першій в Росії „Паровой скоропечатне ноть въ

¹ У спогадах про Лесю Українку зустрічаємо згадки про те, що вона мала композиторський хист, приміром, О. Косач-Кривинюк писала: „[...] Леся страшенно любила музику, була до неї дуже здатна, здатна навіть до композиторства, бо часто грала свої власні, дуже хороші, імпровізацій-композиції [...]” [11, 47-48].

Москве” відомого видавця Петра Юргенсона, номерний знак видання – 12209 (рік видання встановити не вдалося: в Повному каталозі видань П. Юргенсона [9, 101] ці дані відсутні, за традиціями видавництва вони не вказувалися і на обкладинці).

Вокальний цикл із дванадцяти пісень був написаний Р. Шуманом 1840 року (опублікований 1841-го) на вірші маловідомого німецького автора Юстинуса Кернера. Про його поезії композитор писав: „Вірші Кернера, що більш за все полонили мене своєю таємничою, неземною силою, яка часто виявляється у віршах Гете й у Жан-Поля, вперше навели мене на думку випробувати свої слабкі сили; бо в цих поезіях кожне слово – музика сфер, яку можна виразити лише за допомогою нот” [18, 48].

Великі настроєві розбіжності між російським перекладом вірша Ю. Кернера „Піснь туриста”, вміщеному в нотному виданні П. Юргенсона, і текстом поезії Лесі Українки „У путь!”, а також наведений вислів Р. Шумана про магнетизм і витончену музикальність віршів Ю. Кернера, спонукали звернутися до першоджерела німецькою мовою. Думається, саме твір Шумана–Кернера розбудив у душі поетеси енергію і надихнув на створення власного твору. Хоча і невдалий переклад міг викликати хвилю обурення за руйнацію задуму Шумана і сприяти появі вірша Лесі Українки. Тож звернімося до поетичних текстів.

Пропонуємо підрядковий переклад вірша Ю. Кернера, здійснений Л. Н. Ярв¹:

„WANDERLIED”

„ПІСНЯ МАНДРІВНИКА”

Wohlauf! noch getrunken den funkelnden Wein!

Ade nun, ihr Lieben! geschieden muß sein.

Ade nun, ihr Berge, du väterlich' Haus!

Es treibt in die Ferne mich mächtig hinaus.

Так за здоров'я! Вип'ємо
ще ігристого вина!
І прощавайте, мої дорогі!

¹ Викладач німецької мови вузу.

Розлучитися прийшов нам час.
Прощайте ви, гори, і ти,
батьківський дім!
Щось нездоланно манить
мене в далечінь.

*Die Sonne, sie bleibt am Himmel nicht stehn,
Es treibt sie, durch Länder und Meere zu gehn.
Die Woge nicht haftet am einsamen Strand,
Die Stürme, sie brausen mit Macht durch das Land.*

Адже сонце не стоїть у небі
нерухомо,
Щось жене його над суходолом
і морями.
Хвиля не залишається лежати біля
самотнього берега,
І буревії з силою мчать над землею.

*Mit eilenden Wolken der Vogel dort zieht
Und singt in der Ferne ein heimatlich' Lied,
So treibt es den Burschen durch Wälder und Feld,
Zu gleich der Mutter, der wandernden Welt.*

Онде з хмарами, що біжать, летить
пташка,
Вона співає там, в даліні, рідну
пісню,
Отак мандрує юнак лісами і полями
Свого материнського світу, який
також не стоїть на місці.

*Da grüßen ihn Vögel bekannt überm Meer,
Sie flogen von Fluren der Heimat hierher;
Da duften die Blumen vertraulich um ihn,
Sie trieben vom Lande die Lüfte dahin.*

Там вітають його знайомі пташки
над морем,
Вони прилетіли сюди з нив і лугів
його батьківщини;

Там його оточують рідні запахи
квітів,
Їх принесли туди вітри з рідного
краю.

*Die Vögel, die kennen sein väterlich' Haus,
Die Blumen, die pflanzt er der Liebe zum Strauß,
Und Liebe, die folgt ihm, sie geht ihm zur Hand:
So wird ihm zur Heimt das ferneste Land.*

Пташки, які знають його
батьківський дім,
Квіти, які він саджає для букета
коханій,
І любов, що супроводжує і
допомагає йому,
Перетворюють на батьківщину
найвіддаленішу країну.

„ПЕСНЬ ТУРИСТА” –
російський переклад вірша Ю. Кернера (автор невідомий¹):

Наполним еще раз вином наш бокал!
Прости, край родной!.. Час разлуки настал.
Простите вы, горы, прости, отчий кров!
Покину я вас для чужих берегов!

И солнце на небе далеком горя,
Обходит все страны земли и моря!

¹ На жаль, автора російського перекладу встановити не вдалося з кількох причин: утрачено обкладинку нотного видання, яке є предметом аналізу (Шуман Р. Wanderlied (Пісню туриста). Оп. 35, № 3. – М.: П. Юргенсон, [1887]); у каталозі видань П. Юргенсона не вказано ні автора оригінального тексту, ні перекладача [9]; у виданні 1964 р., де вміщено дещо змінений текст того ж перекладача, його ім'я також віднесено до категорії невідомих [19, 35].

Волнам у своїх берегов не уснуть,
Их бури вздымают и мчат в дальний путь!

Бегут над землей облака высоко,
И с песнею птичка летит далеко...
Жизнь мира движения всюду полна,
И юношу манит чужая страна!

Он встретит там птичек знакомых, оне
Такие же гости в чужой стороне!
Цветами украсит свой дальний приют,
Они аромат вокруг себя разольют...

Те птички видали его отчий кров!
Он свяжет букет из роскошных цветов,
Взлелеянных им для прекрасной своей...
И станет чужбина отчизны милей!

ЛЕСЯ УКРАЇНКА. „У ПУТЬ! (НА МОТИВ ШУМАНА)”

Хвилини йдуть,
Пора у путь!
Прощай, рідний краю!
Вже хутко я піду.
Тут долі не маю, –
На чужині знайду.

Шукатиму долі в далекій стороні!
Вперед! прагну волі, у світ пора мені!
Бо літа не ждуть...
Пора мені в путь!

Прощай, товариство, родино-рідна!
Прощай, моя люба дружино смутна!
Я, може, навіки іду в чужий край...
Прощай, – добрим словом мене спогадай!

Я йду, тверда звага
Веде мене на шлях,
У серці одвага,
Хоч сльози на очах...

В далекій чужині
Я сили наберусь
Служити країні,
Або – не вернусь...
Я все покидаю: садочки рясні,
І темні діброви, і ниви ясні;
З собою несу я лиш рідні пісні.

Пора у путь,
Хвилини йдуть!...
Шумлять на прощання
Зелені луги,
Лежать розставання
Хвилини дорогі!..
Хоч тяжко країну
Рідную покидать,
Я йду на чужину,
Я мушу поспішати.

Далекая путь,
А літа не ждуть!¹ [1, 61–62]

Текст Лесі Українки суттєво відрізняється від наведених перекладів, отже вона здійснила не переспів першоджерела, а написала власний твір „на мотив” Ю. Кернера. У ньому відчувається вплив української ментальності та народнопісенної творчості, у ньому живуть характерні для творів Лесі Українки незламний дух, воля, рішучість, високий патріотизм, любов до рідного краю разом з нездоланною тугою.

¹ Останній рядок закреслений, замість нього текст: „Хвилини не ждуть!”. Зміну, внесену Оленою Пчілкою [13, 82], відновлюємо за автографом.

Наступне питання, яке виникло за наявності нотного видання: чи можна покласти поезію Лесі Українки на музику Р. Шумана?

Одразу стало зрозуміло, що ідеального поєднання тексту і мелодії немає. Це зумовлено передусім різною структурою поетичних текстів: Ю. Кернера, до якого Р. Шуман писав свою музику і, таким чином, обумовив її побудову, і Лесі Українки. В першому випадку – це 5 строф, у кожній по 4 довгих рядки (наприкінці пісні повторюється перша строфа), у другому – 8 строф, які мають від 2 до 10 рядків, причому рядки різної довжини, тобто вони містять і різну кількість складів. Такої строкатої архітектоники не має жоден твір першої збірки „На крилах пісень”.

Пропонуємо нашу версію пісні Р. Шумана з текстом Лесі Українки і коментар з деякими спостереженнями й поясненнями щодо особливостей роботи над нею¹.

Найперша проблема, яка виникла: у строфах 1, 2, 5, 6 тексту виявилось менше, ніж того потребувала мелодія. Для її подолання було застосовано повтор останніх двох рядків (або останнього рядка) – прийом, що доволі часто трапляється у вокальних творах.

Друга проблема полягала в розподілі складів до звуків мелодії. Традиційно на кожен голосний звук має припадати один звук мелодії, у деяких випадках голосний може розспівуватись на кілька звуків; мелодія вокалізу, наприклад, чи віртуозний вокальний пасаж може повністю співатися на одному голосному звукові, але не навпаки. Крім того, необхідною вимогою є збереження метроритмічних особливостей як мелодії, так і тексту при їх накладанні один на одного. У пропонованій версії (музика Шумана з текстом Лесі Українки) трапляються незначні відмінності у групуванні нот порівняно з оригіналом (музика

¹ Див.: Додаток. Щукіна І. Музична версія твору „У путь!” (музика Р. Шумана, слова Лесі Українки) за виданням: Шуман Р. *Wanderlied* (Піснь туриста). Оп. 35, № 3. – М.: П. Юргенсон, [1887]. Для зручності порівняльного аналізу та виконання вокальна партія з текстом Лесі Українки подається над вокальною партією оригінала.

Шумана з текстом Ю. Кернера). У чотирьох випадках, щоб уникнути порушення традиційних вимог симбіозу слова і музики, ми вдалися до повтору того самого звука, коли на нього припадає по два склади.

У початкових трьох куплетах (уживасмо саме цей термін, бо мова йде про пісню) можна прослідкувати динаміку опанування задумом композитора. На початку першого – очевидні прояви „фортепіанного” мислення: поетеса йде не за вокальною партією, а розспіває склади відповідно до злігованих нот у фортепіано. У другому куплеті ніби відбувається подолання цієї залежності, проте з надмірною старанністю, авторка не дотримується ліг загалі, навіть шуманівських. Третій куплет – бездоганний, слово точно відповідає музиці, схоже, для цього навіть змінено наголос: „родино-рідна”. Якщо в перших двох куплетах необхідно було повторити по два останні віршовані рядки кожної строфи, то в третьому маємо строфу з чотирма „широкоформатними” рядками, і повтор не потрібний.

У ліричній середині виникли нові проблеми. Для того, щоб „наповнити” 8-тактовий період текстом наступної четвертої строфи, треба було б двічі повторити 4 короткі рядки, що виглядало б дивним, крім того, далі за текстом додалися б і ритмічні неузгодженості. Тому вирішено було після третьої строфи поставити шосту, порядок наступних збережено. Здається, що така послідовність забезпечує й органічне настроєве поєднання музики і слова. Особливо це помітно у заключному епізоді середнього розділу („В далекій чужині / Я сили наберусь...”), де з’являється низка *ritardando* (*im.* поступово уповільнюючи): гама тяжких думок і почуттів охопила героя, згасає впевненість і, відповідно, темп. Як і в першоджерелі німецькою, ми вдалися до повтору останньої фрази („Служити країні, / Або – не вернусь...”), що зупиняє рух перед поверненням до активного дієвого настрою (*Tempo I*)¹.

¹ У виданні, яке використовуємо для аналізу, початковий темп (характер) виконання не вказано. В інших зустрічаємо вказівки композитора (Р. Шуман подавав музичні терміни не італійською,

Узагалі, *ritardando* в пісні Шумана, поєднані з поезією Лесі Українки, набувають особливої ролі. В них можна побачити віддзеркалення стану душі поетеси, що збиралася у незвідану путь: нею опановують миттєвості сумніву, жалю, туги, усвідомлення реалій, які відмітаються наступними фразами, сповненими непохитності свідомого вибору, що, власне, і „запрограмовано” вже в назві твору – „У путь!”.

Темпо I (реприза) – повернення до початкового музичного матеріалу. В оригіналі композитор дублює першу строфу вірша Ю. Кернера. В нашій музичній версії вдаватися до такого прийому немає потреби: у тексті Лесі Українки ще є 7 і 8 строфи (12 рядків). Ідучи за музичною формою, поетеса також створює „репризу”, але вона не буквальна, це – натяк на повтор першої строфи, текст суттєво змінено і доповнено (замість 6 рядків – 10). Якщо в першому куплеті виникала проблема через замалий текст і ми вдавалися до повтору останніх двох рядків, то як же бути у даному випадку? Все вирішила музика: у Шумана останній поетичний рядок („*Es treibt in die Ferne mich mächtig hinaus*”) звучить двічі, тобто додається ще два такти мелодії; такого розміру репризи якраз вистачає для тексту передостанньої строфи Лесі Українки. Складно повірити, що це випадковий збіг обставин.

Однак для заключних двох рядків поезії Лесі Українки: „Далекая путь, / А літа не ждуть!” (маємо на увазі перекреслений текст в автографі Лесі Українки [1, 62], відновлений у виданні її творів у п’яти томах), які звучать як висновок, ствердження наміру, „не вистачає” мелодії Шумана: вокальна партія скінчилась. Який вихід? У фортепіано луною звучить фінальна фраза вокальної партії, до якої ідеально підходять ці рядки. Тож пропонуємо продублювати два такти мелодії з акомпанементу для вокаліста.

а рідною, німецькою): *Sehr lebhaft* (нім.) – досить жваво, а також редакторів: *Vivace* (ім.) – жваво, *Vivacissimo* (ім.) – дуже жваво. Вказівки редакторів, особливо остання, на наш погляд, не відповідають задуму композитора.

За нашою музичною версією твір завершує соло фортепіано, побудоване на новому тематичному матеріалі (сім останніх тактів).

Змінений Оленою Пчілкою у першому виданні „На крилах пісень” кінець поезії („Далекая путь, / Хвилини не ждуть!”), не відповідає вимогам побудови музичної фрази. Цей штрих можна використати на підтвердження думки, що Леся Українка писала „У путь!” під безпосереднім впливом твору Шумана, бо навіть таке, зовсім незначне, втручання призводить до дисбалансу музики і поетичного тексту, хоча він і не є безпосереднім доказом.

У підсумку зауважимо: запропонована версія пісні Р. Шумана з текстом поезії Лесі Українки не претендує на роль єдино можливого досконалого варіанту. Це – лише спроба наблизитись до розуміння творчого процесу виключної особистості, прагнення дати можливість шанувальникам ознайомитися ще з одним музичним твором на слова Лесі Українки, тим унікальним випадком у творчості письменниці, коли вона сама обрала музику до своєї поезії. Більше того – з великою мірою вірогідності наблизилась до музики улюбленого композитора.

Може бути, що поетеса і не ставила собі завдання власне скласти текст на музику Р. Шумана, а, маючи чудову музичну пам'ять, справді писала „на мотив Шумана”. Якщо ж це був цілеспрямований задум, то зважимося сказати, що Леся Українка, надзвичайно вимогливий поет і музикант, певне, вважала цю спробу недосконалою, тому і зазначила в підзаголовку до поезії „У путь!” лише „на мотив Шумана”, а назву музичного твору, що був їй до душі, дописала в примітці, – може, хтось із читачів його пригадає або матиме бажання, як вона свого часу, поринути у втаємничений світ музики...

Література

1. Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАНУ (далі: ІЛ). – Ф. 2. – № 747.
2. ІЛ. – Ф. 2. – № 869.
3. Кисельов Г. Л. Сім струн серця / Г. Л. Кисельов. – К. : [б. в.], 1968.

4. Косач-Борисова І. П. Лист до музею від 2 жовтня 1963 р. – Фонди Київського музею Лесі Українки, КН-411, А-295.
5. Михида С. Таємниці Божого провидіння... Теоретичні аспекти створення психопортрета Лесі Українки / С. Михида // Укр. мова й л-ра в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2006. – № 9–10.
6. Мірошніченко Л. П. Над рукописами Лесі Українки / Л. П. Мірошніченко. – К. : [б. в.], 2001.
7. Мороз М. О. Літопис життя та творчості Лесі Українки / М. О. Мороз. – К. : [б. в.], 1992.
8. Мюнш Ш. Я – дирижер / Ш. Мюнш. – М. : [б. в.], 1960.
9. Полный каталог изданий П. Юргенсона. – Часть III. – [М. : [б. в.], 1908–1909].
10. Риман Г. Музыкальный словарь / Г. Риман. – Москва-Лейпциг : [б. в.], 1896.
11. Спогади про Лесю Українку. – К. : [б. в.], 1971.
12. The New GROVE Dictionary of Music and Musicians / edited by Stanley Sadie, in twenty volumes. 16. – London, Washington, Hong Kong, 1980.
13. Українка Леся. Збір. творів : у 5 т. – Т. 1 / Леся Українка. – К. : Держ. вид-во худ. л-ри, 1951.
14. Українка Леся. Збір. творів : у 12 т. – Т. 10 / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1978.
15. Українка Леся. Збір. творів : у 12 т. – Т. 11 / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1978.
16. Українка Леся. Збір. творів : у 12 т. – Т. 12 / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1979.
17. Штейнпресс Б. Музыка XIX века / Б. Штейнпресс. – Ч. 1. – М. : [б. в.], 1968.
18. Шуман Р. Письма : [в 2 т.]. Т. 1 / Р. Шуман. – М. : [б. в.], 1970.
19. Шуман Р. Собрание вокальных сочинений: в 5 т. – Т. 2 / Р. Шуман. – М. : [б. в.], 1964.
20. Яросевич Л. В. Леся Українка і музика / Л. В. Ярославич. – К. : [б. в.], 1978.

Щукина И. Леся Украинка. «В путь! (на мотив Шумана)» – произведение известное и неизвестное.

Рассматриваются предпосылки написания стихотворения, анализируется соответствие его текста музыке „Wanderlied” Роберта Шумана, предлагается музыкальная версия произведения «В путь!» (музыка Р. Шумана, слова Лесы Украинки).

Ключевые слова: Р. Шуман, „Wanderlied”, музыкальная версия.

Shchukina I. Lesia Ukrainka. “Into a Journey! (on Schumann’s Tune)” – Work of Art as Well Noted as Much Unknown.

The preface of poetry writing is examined, accordance of the text to the music “Wanderlied” of Robert Schumann is analyzed, the musical version of the masterpiece „Into a journey!” is offered (music of R. Schuman, text by Lesia Ukrainka).

Key words: R. Schumann, „Wanderlied”, musical version.

ДОДАТОК

Щукіна І. Музична версія твору „У путь!” (музика Р. Шумана, слова Лесі Українки) за виданням: Шуман Р. Wanderlied (Піснь туриста). Оп. 35, № 3. – М. : П. Юргенсон, [1887].

ПІСНЬ ТУРИСТА. WANDERLIED.

P. SCHUMANN, Op. 35, № 3

№ 121.

CANTO. *F* *Andante* *molto*

PIANO.

Відкрий для мене шлях до моря!
Відкрий для мене шлях до моря!
Відкрий для мене шлях до моря!

Відкрий для мене шлях до моря!
Відкрий для мене шлях до моря!
Відкрий для мене шлях до моря!

Відкрий для мене шлях до моря!
Відкрий для мене шлях до моря!
Відкрий для мене шлях до моря!

Відкрий для мене шлях до моря!
Відкрий для мене шлях до моря!
Відкрий для мене шлях до моря!

11000

П. Юргенсон з. Кома.

Handwritten musical score for voice and piano. The score consists of five systems of staves. The top staff is for the voice, and the bottom two staves are for the piano. The music is in a major key and 4/4 time. The lyrics are in Ukrainian. The score ends with a double bar line and a circled number 1.

Handwritten musical score for voice and piano, continuing from the previous page. It consists of five systems of staves. The top staff is for the voice, and the bottom two staves are for the piano. The music is in a major key and 4/4 time. The lyrics are in Ukrainian. The score ends with a double bar line and a circled number 2.

Handwritten musical score for voice and piano, continuing from the previous page. It consists of five systems of staves. The top staff is for the voice, and the bottom two staves are for the piano. The music is in a major key and 4/4 time. The lyrics are in Ukrainian. The score ends with a double bar line and a circled number 3.

Handwritten musical score for voice and piano, continuing from the previous page. It consists of five systems of staves. The top staff is for the voice, and the bottom two staves are for the piano. The music is in a major key and 4/4 time. The lyrics are in Ukrainian. The score ends with a double bar line and a circled number 4.

